

Νάταλι Μπακόπουλος,
Το πράσινο ακρογιάλι της πατρίδας. Μυθιστόρημα, μετάφραση από τα αγγλικά: Χίλντα Παπαδημητρίου, Πατάκη, Αθήνα 2012, 572 σελ.

Η Natalie Bakoroulos, η εξορία και η νοσταλγία

Από τον ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΛΟΣΠΥΡΟ

Πρώτα ήταν οι κριτικές που δημοσίευε επί χρόνια στο εξαιρετικό διαδικτυακό λογοτεχνικό περιοδικό Fiction Writers Review και τα μαθήματα δημιουργικής γραφής που παρέδιδε σχεδόν κάθε καλοκαίρι στην Άνδρο, στο πλαίσιο του Aegean Arts Circle. Ύστερα ήρθε η βράβευση του διηγήματός της "Fresco, Byzantine" με το βραβείο O. Henry –την ύψιστη λογοτεχνική διάκριση για διηγήματα στην Αμερική– το 2010. Και σήμερα έφτασε η ώρα για την έκδοση του πρώτου της μυθιστορήματος.

Η Natalie Bakoroulos (Νάταλι Μπακόπουλος) εργαζόταν αθόρυβα και μεθοδικά στο πρώτο της μυθιστόρημα τα χρόνια που ο Τζέφρυ Ευγενίδης εδραιωνόταν ως ένας από τους πρωτοπόρους συγγραφείς της εποχής μας και ο αδερφός της Dean Bakoroulos έβλεπε το όνομά του να φηγούραει στη λίστα με τους πιο ταλαντούχους νεαρούς αμερικανούς συγγραφείς του περιοδικού *Time*. Όμως η Bakoroulos δεν γράφει για ήρωες όπως ο Μίτσελ Γκραμμάτικος του *Σενάριου Γάμου* ή τα μέλη της οικογένειας Στεφανίδη του *Middlesex* του Τζέφρυ Ευγενίδη ή ο Zeke Pappas του *My American Unhappiness* του Dean Bakoroulos, ήρωες που δεν δείχνουν να νοιάζονται τόσο για την αναζήτηση της εθνικής τους ταυτότητας όσο καίγονται να κατανοήσουν τη θέση τους σε μια διαχρονικά ρευστή πολυσυλλεκτική κοινωνία όπως η αμερικανική. Οι ήρωες του πρώτου μυθιστορήματός της *Το πράσινο ακρογιάλι της πατρίδας* (στα ελληνικά από τις εκδόσεις Πατάκη) είναι τα μέλη μιας μεσοαστικής αθηναϊκής οικογένειας της δεκαετίας του 1960 που πασχίζουν να αντισταθούν στη χούντα και στην εισβολή του τρόμου και του παραλόγου στην πάλαι ποτέ μακάρια καθημερινότητά τους.

Για όλα αυτά και άλλα πολλά επιδιώξαμε μια συνέντευξη με τη συγγραφέα. Παρακάτω, δημοσιεύουμε το αποτέλεσμα της συνομιλίας μας:

Παρότι διατηρείτε ισχυρότατους δεσμούς με την Ελλάδα, την οποία επισκέπτεστε συχνότατα, ενώ φροντίζετε και να ενημερώνετε λεπτομερώς για τις εξελίξεις στην κοινωνία, την πολιτική, τις τέχνες της χώρας, το μεγαλύ-

τερο διάστημα του χρόνου ζείτε στο Μίσιγκαν όπου διδάσκετε Αγγλική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο, ενώ επίσης δημοσιεύετε και κριτικές για έργα σύγχρονων Αμερικανών συγγραφέων στο διαδικτυακό λογοτεχνικό περιοδικό *Fiction Writers Review*. Εύλογα, ίσως, θα περίμενε κανείς το πρώτο σας μυθιστόρημα να περιστρέφεται γύρω από κάποιο θέμα εμπνευσμένο από την καθημερινότητα της αμερικανικής ζωής. Όμως εσείς επιλέξατε να γράψετε ένα μυθιστόρημα για μια αθηναϊκή οικογένεια στα χρόνια της χούντας. Ποιοι ήταν οι λόγοι που σας ώθησαν να διερευνήσετε το συγκεκριμένο θέμα;

Οι λόγοι ήταν πολλοί και πιθανόν να μην τους έχω καν συνειδητοποιήσει όλους! Όμως όταν ζεις σε ένα μέρος και είσαι διαρκώς ενημερωμένος για το άλλο, αυτός ο δυϊσμός προκαλεί μια πραγματική απτή ένταση που συμβάλλει στη δημιουργία. Η χούντα ήταν μια σκοτεινή, θλιβερή περίοδος στην ελληνική ιστορία και ήταν κάτι που ήθελα να διερευνήσω. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αντιδρούν σε καταστάσεις στις οποίες δεν έχουν τον παραμικρό έλεγχο, ή καταστάσεις στις οποίες αισθάνονται παγιδευμένοι, με ενδιαφέρουν πολύ ως συγγραφέα, όπως επίσης με ενδιαφέρουν εποχές στις οποίες οι άνθρωποι έχουν αισθανθεί φημωμένοι. Η λογοτεχνία είναι ένας τρόπος για να τους δώσεις φωνή.

Η αμερικανική ζωή είναι γεμάτη αντιφάσεις, ιδιοσυγκρασίες και υπέροχα στοιχεία που είναι άξια διερεύνησης. Ωστόσο η φαντασία μου δεν εμπνεύστηκε από αυτή. Η φαντασία μου εξάπτεται από καταστάσεις όπου νιώθω κατά κάποιον τρόπο ξένη ή ελαφρώς άβολα, ή όταν μου λείπει κάποιος τόπος. Αυ-

τός ο συνδυασμός, το να είσαι ξένος σε έναν τόπο που αγαπάς, μπορεί να σε μεταμορφώσει, τουλάχιστον καλλιτεχνικά. Ίσως μια μέρα να γράψω ένα μυθιστόρημα που να εκτυλίσσεται εξ ολοκλήρου στις Ηνωμένες Πολιτείες, όμως αυτή τη στιγμή δεν φαίνεται να οδηγούμαι προς αυτή την κατεύθυνση.

Ένας από τους κεντρικούς ήρωες του μυθιστορήματος είναι ο Μιχάλης Κατσαρός. Η εικόνα που έχουν σχηματίσει οι περισσότεροι γι' αυτόν είναι εκείνη ενός αντισυμβατικού έως περιθωριακού ποιητή, ενώ επίσης λόγω των συχνά ακραίων εκφράσεων και αντιδράσεών του, δεν είναι λίγοι εκείνοι που τον αντιμετωπίζουν ως γραφικό. Η ανάγνωση του βιβλίου σας διαλύει τις βολικές σχηματισμένες. Ο Μιχάλης Κατσαρός που αναδύεται μέσα από το *Πράσινο ακρογιάλι της πατρίδας* είναι ένας απόλυτα συνειδητοποιημένος καλλιτέχνης, είναι ορθολογιστής και, ταυτόχρονα, ο συναισθηματικός βράχος που στηρίζει στις δύσκολες στιγμές την αδερφή του Ελένη και τις ανιψιές του, Άννα και Σοφία. Αναρωτιέμαι πόσο κοντά είναι στην πραγματικότητα η εικόνα του μυθιστορηματικού ήρωα Μιχάλη Κατσαρού. Εμπνεύστηκε τον χαρακτήρα του Μιχάλη από τον Κατσαρό, όμως σίγουρα δεν είχα πρόθεση να αφηγηθώ εκ νέου τη ζωή του μέσα από μια μυθοπλασία. Ο χαρακτήρας είναι προϊόν της φαντασίας. Κι ενώ κάποια από τα περιστατικά στο βιβλίο έχουν μεταφερθεί αυτούσια από ιστορίες που είχα ακούσει για τον Κατσαρό, στην πραγματικότητα είναι εντελώς μυθιστορηματικός ήρωας. Δεν τον γνώρισα ποτέ κι έτσι το να γράψω αυτό το βιβλίο

ήταν ο δικός μου τρόπος να φανταστώ έναν άντρα σαν κι αυτόν, να του δώσω ζωή.

Σε συνέχεια της παραπάνω ερώτησης, πώς καταφέρατε να περιγράψετε ψύχραιμα και αντικειμενικά τον Κατσαρό, αποφεύγοντας τις εξιδανικεύσεις, από τη στιγμή που ο Κατσαρός δεν ήταν ένας τυχαίος ήρωας που σας ενέπνευσε λόγω του ενδιαφέροντος βίου του, αλλά ο ίδιος ο παππούς σας;

Το να κρατήσω αυτή την απόσταση ήταν μάλλον εύκολο για μένα από τη στιγμή που δεν τον γνώρισα ποτέ αυτοπροσώπως. Πάντως, πιστεύω ότι ο ρόλος του συγγραφέα είναι να προσεγγίσει έναν χαρακτήρα από όλες τις οπτικές γωνίες. Οι έντονοι χαρακτήρες δεν είναι «έντονοι» επειδή είναι ήρωες αλλά επειδή είναι πολύπλοκοι και γεμάτοι αντιφάσεις. Ήθελα να δημιουργήσω έναν χαρακτήρα σαν τον Μιχάλη, ο οποίος ελκόταν ταυτόχρονα τόσο από ιδέες για αντίσταση και αναρχία, όσο και από τις πιο ήπιες ιδέες περί αγάπης και οικιακής ζωής. Ένας χαρακτήρας που όσο αγαπούσε τις ανιψιές του επειδή ήταν επαναστατημένες άλλο τόσο ήθελε να τις προστατεύει.

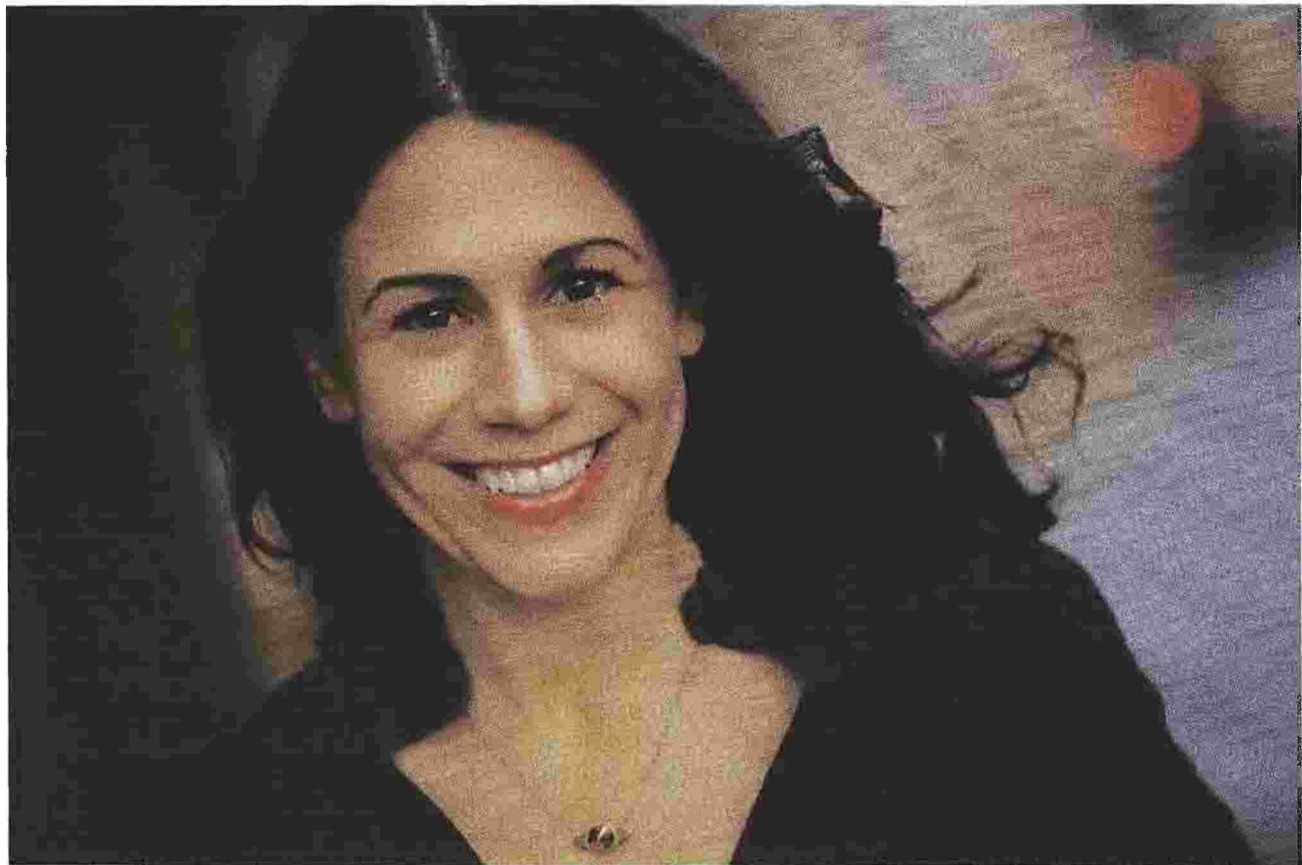
Δεν νομίζω ότι ο Μιχάλης στο βιβλίο μοιάζει καθόλου με τον Μιχάλη Κατσαρό – μάλλον. Όμως πιστεύω ότι ο Κατσαρός, όπως ο Μιχάλης στο βιβλίο, αναγνώριζε, για παράδειγμα, την αγνή κωμική πλευρά της εξουσίας, και ήταν εξίσου πολύ ασεβής. Και για να είσαι ποιητής χρειάζεται να σε χαρακτηρίζει μια κάποια αίσθηση συναισθηματικής κατανόησης ή συμπόνιας ή έστω μια συναισθηματική και διανοητική ευαισθησία. Ίσως αυτός είναι κι ο λόγος που τόσοι πολλοί καλλιτέχνες τρελαίνονται.

Όσο γράφατε το *Πράσινο ακρογιάλι της πατρίδας*, φοβηθήκατε καθόλου τις συγκρίσεις που ενδεχομένως να προκύψουν με εμβληματικά ελληνικά μυθιστορήματα για την περίοδο της χούντας, όπως για παράδειγμα *Η αρχαία σκουριά* της Μάρως Δούκα ή η *Αντιποίησης αρχής* του Αλέξανδρου Κοτζιά;

Ναι, νομίζω ότι όλοι οι συγγραφείς ανησυχούν, υπό μια έννοια, μήπως αυτό που λένε δεν είναι κάτι καινούργιο. Παρ' ότι έπεσα με τα μούτρα στην ελληνική ποίηση, νομίζω ότι σκόπιμα απέφυγα να διαβάσω αρκετή ελληνική πεζογραφία γι' αυτόν ακριβώς το λόγο. Δεν είναι ότι φοβάμαι την επιρροή. Είναι καλοδεχούμενη. Φυσικά και θέλω να επηρεάζομαι από καλούς συγγραφείς. Οι περισσότεροι συγγραφείς γίνονται συγγραφείς επειδή ερωτεύτηκαν τη λογοτεχνία, και θέλουμε να γράφουμε το είδος των βιβλίων που μας αρέσει να διαβάζουμε. Αυτό το καλοκαίρι, προγραμματίζω να διαβάσω επιτέλους την *Αρχαία σκουριά* της Μάρως Δούκα, που γνωρίζω ότι είναι πολύ σημαντικό και υπέροχο βιβλίο.

Κάποια στιγμή, η Σοφία, η ηρωίδα σας που κατάφερε να δραπετεύσει από το χουντικό καθεστώς και να εγκατασταθεί στο Παρίσι, σκέφτεται ότι το να είναι με το ένα πόδι στη γαλλική και με το άλλο στην ελληνική κουλτούρα, δεν της είναι απλώς επώδυνο, αλλά φοβάται ότι ενδεχομένως και να την οδηγήσει στην τρέλα. Πώς καταφέρνετε να κρατήσετε τις ισορροπίες στη ζωή σας ως Ελληνοαμερικανίδα που ζει στην Αμερική αλλά σκέφτεται διαρκώς την Ελλάδα ως καθηγήτρια αμερικανικής λογοτεχνίας και, ταυτόχρονα, συγγραφέας μυθιστορημάτων με ελληνική θεματολογία; Αν δεν κάνω λάθος, το δεύτερο μυθιστόρημα που ετοιμάζετε διαδραματίζεται επίσης στην Ελλάδα...

Και οι δύο γονείς μου ήταν μετανάστες (η μητέρα μου είναι Ουκρανή και ο πατέρας μου Έλληνας) και εξ αιτίας αυτού του γεγονότος είχα πάντοτε συνείδηση της παρουσίας, και της έλξης, ενός άλλου τόπου. Το να βρίσκεσαι σε έναν τόπο και να μαθαίνεις τα πάντα για έναν άλλον ήταν απλώς κομμάτι της ανατροφής μου. Η ιδέα της εξορίας με ενδιαφέρει πάντα και έχει για μένα μεγάλη συναισθηματική αξία. Ο Ρομπέρτο Μπόλντινο γράφει στο άρθρο

Η Natalie Bakopoulos.

θρο του «Εξορίες»: «Όλη η λογοτεχνία κουβαλάει μέσα της την εξορία, είτε ο συγγραφέας είχε αναγκαστεί να μαζέψει τα πράγματά του και να φύγει στα είκοσι του είτε δεν έχει εγκαταλείψει ποτέ το σπίτι του.»

Για κάποιους η δεκαετία του 1960 είναι για την Ελλάδα μια «μακρά δεκαετία». Για παράδειγμα, ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς πιστεύει ότι η δεκαετία του 1960 ολοκληρώθηκε μακροπρόθεσμα, το 1974, με την εξέγερση του Πολυτεχνείου, την πτώση της χούντας και τα γεγονότα στην Κύπρο. Η μακρά αυτή δεκαετία που παρήγαγε πολύ περισσότερη Ιστορία από όση η Ελλάδα μπορούσε να αντέξει, κατά κάποιον τρόπο επιμήκυνε τον ψυχολογικό χρόνο στις ζωές των ανθρώπων. Αντίστοιχα, οι ήρωες στο μυθιστόρημά σας περνούν πολύ χρόνο με τους εαυτούς τους, σκέφτονται πολύ, διυλίζουν τις αποφάσεις που πρέπει να πάρουν, επανεξετάζουν τις προηγούμενες επιλογές τους. Συντάσσετε λοιπόν κι εσείς με όσους πιστεύουν ότι η δεκαετία αυτή ήταν όντως μια «μακρά δεκαετία» για την Ελλάδα, ή μήπως έχετε άλλη άποψη;

Συμφωνώ απόλυτα σε αυτό με τον Τσουκαλά. Δεν ήταν μόνο μια μακρά δεκαετία, αλλά έμοιαζε λες και η Ελλάδα είχε ακινητοποιηθεί τελείως. Μπορώ να φανταστώ να επικρατεί στη χώρα η αίσθηση ότι τα

πάντα κρέμονταν στο κενό, χωρίς να γνωρίζεις κανείς πότε και πώς θα τελειωνε αυτή η περίοδος. Ένα παρατεταμένο είδος μαρτυρίου σε εθνικό επίπεδο.

Αν υπάρχει ένα στοιχείο που συνδέει το έργο σας με τα βιβλία άλλων συγγραφέων με ελληνική καταγωγή, που ζουν και γράφουν στο εξωτερικό, όπως ο Christos Tsiolkas και ο Τζέφρυ Ευγενίδης, ενδεχομένως και ο αδερφός σας Dean Bakopoulos, κυρίως στο *My American Unhappiness*, αυτό είναι σίγουρα το ζήτημα της ταυτότητας. Επειδή το ζήτημα αυτό είναι τρομερά πολύπλοκο και δεν μπορεί προφανώς να διερευνηθεί επαρκώς ακόμη κι αν κάποιος συγγραφέας αφιερώσει την καριέρα του σ' αυτό, θα θέλατε να μας αναφέρετε τα βασικά ερωτήματα που σας απασχολούν γύρω από το ζήτημα της ταυτότητας, οριοθετώντας ταυτόχρονα το πλαίσιο σκέψης του πρώτου σας μυθιστορήματος;

Με ενδιαφέρει το ζήτημα της ταυτότητας από την άποψη του τρόπου με τον οποίο γινόμαστε αυτοί που είμαστε και διαρκώς αλλάζουμε την ταυτότητά μας. Νομίζω ότι όλοι οι χαρακτήρες στο *Πράσινο ακρογιάλι της πατρίδας* παλεύουν με ζητήματα ταυτότητας: ποιοί είναι, τι είναι αυτά που τους κάνουν να νιώθουν άνετα και πώς βρίσκουν το δρόμο τους ξεπερνώντας στην πορεία διάφορα είδη περιορισμών – προσωπι-

κούς, πολιτικούς, συναισθηματικούς και διανοητικούς. Συνήθιζα να πιστεύω ότι η ταυτότητα διαμορφώνεται όταν είμαστε μικροί και ότι συγκεκριμένα μέρη της προσωπικότητάς μας και των αντιλήψεών μας σχηματίζονται σε πρώιμη ηλικία. Και φυσικά αυτό είναι εν μέρει σωστό. Υπάρχει όμως κάτι στη νεαρή ηλικία που είναι επίσης εύκολο να χαθεί. Οι επιλογές που κάνουμε ως νεαρά άτομα σίγουρα διαμορφώνουν τις ζωές μας, ωστόσο οι επιλογές μας μπορούν να είναι ακόμη αναστρέψιμες, μπορούν ακόμη και να διαγραφούν. Όμως, όσο μεγαλώνουμε, συγκεκριμένα γεγονότα μπορεί να ασκήσουν μεγαλύτερη επίδραση πάνω μας, να έχουν πιο σοβαρές συνέπειες. Δεν με ενδιαφέρει τόσο πολύ να εξερευνήσω ζητήματα εθνικής ταυτότητας, με εντριγκάρουν περισσότερο θέματα συλλογικής, γενεαλογικής ταυτότητας καθώς και το πώς αυτή επιδρά στους προσωπικούς μας εαυτούς. Η Κάθρυν Τσέτκοβιτς, στο άρθρο της («Φθόνος») σχετικά με το δικό της γράψιμο και τη σχέση της με τον Τζόνθαν Φράνζεν, αναρωτιέται: «Για ποιον είμαστε άραγε εδώ, για τους άλλους ή για τους εαυτούς μας;». Και αυτή πιστεύω ότι είναι μια πολύ ουσιαστική ερώτηση.

Διάβασα πρόσφατα την κριτική σας για το *Σενάριο Γάμον* του Τζέφρυ Ευγενίδη στο *Fiction Writers Review*, και τη βρήκα πολύ ενδιαφέρουσα. Έχω όμως

αρκετές ενστάσεις για το συγκεκριμένο μυθιστόρημα, η κυριότερη των οποίων αφορά το ταξίδι στο χρόνο και πιο συγκεκριμένα στο ρεαλισμό του 19ου αιώνα που επιχειρήσει ο συγγραφέας. Κοντολογίς, εκτιμώ ότι αυτή η επιστροφή στο ρεαλισμό, ειδικά από έναν συγγραφέα που έγραψε ένα πρωτοποριακό μυθιστόρημα σαν το *Middlesex*, είναι άστοχη και δεν δικαιώνει την επιλογή του. Πιστεύετε ότι αρκεί σήμερα ο λογοτεχνικός ρεαλισμός του 19ου αιώνα για να περιγράψει μια τόσο σύνθετη και ασταθή εποχή σαν αυτή στην οποία ζούμε;

Η αλήθεια είναι ότι το πιστεύω. Δεν νομίζω ότι μπορούμε να κάνουμε γενικές διακηρύξεις σχετικά με το ποια είναι τα κατάλληλα είδη και οι καλύτερες προσεγγίσεις στην τέχνη. Για μένα, η αποτελεσματικότητα ενός έργου τέχνης εξαρτάται από τη συναισθηματική του ένταση. Ένα από τα αγαπημένα μου μυθιστορήματα είναι το *Περί τυφλότητας* του Ζοζέ Σαραμάγκου, που ρέπει προς το σουρεαλιστικό, όπως επίσης το *Κουρδιστό πουλί* του Χαρούκι Μουρακάμι. Μου αρέσει πολύ αυτό που κάνει με τη φωνή ο Ευγενίδης στο *Middlesex*, και μου αρέσει επίσης πολύ η μείξη φαντασίας και πραγματικότητας στο *Amulet* του Ρομπέρτο Μπολάνιο. Το *Μέχρι το φάρο* της Βιρτζίνια Γουλφ είναι άλλο ένα αγαπημένο μου, ειδικά για τον τρόπο με τον οποίο διερευνά από κοντά, με το μοντερνιστικό ύφος της, τους εσωτερικούς χώρους των χαρακτήρων. Το *Look at Me* της Τζέννιφερ Έγκαν είναι ένα εκπληκτικό έργο και η προσέγγισή του ως προς την κεντρική ιδέα και την αφήγησή του μοιάζει φρέσκια και συναρπαστική. Ωστόσο, πολλά από τα αγαπημένα μου μυθιστορήματα, αρκετά από αυτά εκδομένα πρόσφατα, είναι ρεαλιστικά μυθιστορήματα – και υποθέτω ότι είναι από αυτά που θα αποκαλούσαμε παραδοσιακά: η *Ατίμωση* του Τζ.Μ. Κούτσι, το *Στην ομορφιά που κάνεται* της Ζέιντι Σμιθ, *Τα παιδιά του αυτοκράτορα* της Κλαίρ Μεσοούντ.

Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης, διαβάζοντας τα πιο πρόσφατα μυθιστορήματα των Τζέφρυ Ευγενίδη και Τζόνθαν Φράνζεν, αλλά και εκείνο της Τζέννιφερ Έγκαν, αισθάνθηκα ότι οι συγγραφείς τους έκαναν ό,τι μπορούσαν προκειμένου κατ' αρχάς να ψυχαγωγήσουν τους

Ο ποιητής Μιχάλης Κατσαρός, παππούς της Natalie Bakopoulos.

αναγνώστες τους, κυριευμένοι ενδεχομένως από άγχος για τον άτυπο ανταγωνισμό που έχουν κηρύξει στη σύγχρονη λογοτεχνία οι εξαιρετικά ποιοτικές, λογοτεχνίζουσες αμερικανικές σειρές όπως το *The Wire*, το *Six Feet Under*, το *Mad Men*. Συμμερίζεστε την αγωνία τους; Αισθάνεστε ότι η σύγχρονη αμερικανική λογοτεχνία έχει όντως επηρεαστεί από αυτές τις ποιοτικές σειρές που σημειώνουν τεράστια επιτυχία στις μέρες μας;

Έχω σκεφτεί αρκετά το θέμα. Η υψηλή ποιότητα της αμερικανικής τηλεοπτικής γραφής (και όχι μόνο της αμερικανικής, απλώς αυτό είναι το υλικό που παρακολουθώ) σίγουρα επηρεάζει τους μυθιστοριογράφους, όμως και οι τηλεοπτικοί συγγραφείς σίγουρα επηρεάζονται επίσης από το μυθιστόρημα. Αυτό είναι ολοφάνερο. Η τηλεοπτική γραφή στις μέρες μας, ειδικά στις σειρές που ανέφερες, είναι συχνά φανταστική και περίπλοκη, υπέροχα λεπταίσιμη και αριστοτεχνικά δομημένη. Δεν γνωρίζω αν οι συγγραφείς αυτοί δουλεύουν έχοντας συνειδητό άγχος για το είδος που υπηρετούν ούτε πιστεύω ότι προσπαθούν ηθελήμενα να επιδοθούν σε έναν συνειδητό ανταγωνισμό με συγγραφείς άλλων ειδών. Όμως ο αγνός ανταγωνισμός που υπάρχει ανάμεσα σε όλα τα είδη συγγραφής στην Αμερική ενδεχομένως αναγκάζει τα κριτήριά μας, έστω όσων από εμάς ανήκουμε σ' αυτή τη μικρή αγορά της λογοτεχνίας, να παραμένουν πολύ υψηλά.

Αυτό που μου έχει φανεί ενδιαφέρον είναι ότι σπάνια ακούω από τον κόσμο να παραπονιέται ότι ο Τόνι Σοπράνο από τους *Sopranos* ή ο Ντον Ντρέιπερ από το *Mad Men* δεν τους είναι «συμπαθείς». Συχνά όταν δημιουργείς έναν αντίστοιχο χαρακτήρα σε ένα μυθιστόρημα,

έναν ήρωα γεμάτο ηθικές αντιφάσεις, το κοινό –τουλάχιστον ο μέσος αναγνώστης που κρίνει εκ του ασφαλούς– μπορεί να σχολιάσει ότι δεν βρήκε τους χαρακτήρες «συμπαθείς». Ποιος νοιάζεται αν είναι συμπαθείς; Έχω φίλους τους οποίους «συμπαθώ». Αυτό είναι αρκετό. Θέλω οι χαρακτήρες μου να είναι περίπλοκοι και ελαττωματικοί και να κάνουν άσχημα πράγματα. (Από την άλλη, μου αρέσει επίσης να είναι έτοιμοι και οι φίλοι μου.) Για κάποιον λόγο, μου φαίνεται ότι το κοινό στην Αμερική συγχωρεί πιο εύκολα τους φαύλους χαρακτήρες της μικρής οθόνης. Μήπως όμως η πολυπλοκότητα χαρακτήρων σαν κι αυτών στην τηλεόραση θα μας κάνει καλύτερους αναγνώστες μυθιστορημάτων; Παραδέχομαι ότι είμαι ελαφρώς οπτιμιστρια!

Ποιοι είναι οι Αμερικανοί συγγραφείς και ποιοι οι Έλληνες που σας επηρέασαν περισσότερο ως πεζογράφοι;

Α, η επιρροή! Τα πάντα με επηρεάζουν, είτε το καταλαβαίνω ή όχι. Εάν έχω διαβάσει κάτι, με επηρεάζει, και αν δεν έχω διαβάσει κάτι αλλά θα έπρεπε να το διαβάσω πάλι με επηρεάζει. Ανέφερα αρκετά αγαπημένα μου βιβλία παραπάνω και δεν θα τα επαναλάβω, όμως επέτρεψέ μου να προσθέσω *Τα παιδιά του μεσονυχτίου*, του Σαλμάν Ρούσντι, και την *Εξίλεση* του Ίαν ΜακΓιούαν. Το *Ζευγάρι* του Νόρμαν Ρας και το *Housekeeping* της Μαίρυλιν Ρόμπινσον. Το *Κάτω από το ηφαίστειο* του Μάλκολμ Λόουρυ. Φυσικά την *Άνα Καρένινα* και τη *Μαντάμ Μποβαρύ*. Στα τέλη της εφηβείας μου, πατώντας τα είκοσι, διάβασα πολύ Τζαίην Όστιν και Αδελφές Μπροντέ, κι επίσης Χένρη Τζέιμς και Ήντιθ Γουόρτον. Το *Middlemarch* της Τζορτζ Έλιοτ. Τον Φίλιπ Ροθ.

Μου αρέσουν πολύ τα διηγήματα και παρ' ότι δεν φαίνεται ότι μπορώ να γράψω πολλά διηγήματα (όταν κάθομαι να γράψω διηγήματα συνήθως από την αρχή φαίνεται ότι τα έργα που δημιουργώ είναι μεγαλύτερα, ευρύτερης έκτασης και είναι σίγουρο ότι θα γίνουν μυθιστορήματα), θαυμάζω τις Ντέμπορα Άιζενμπεργκ, Μείβις Γκάλαντ, Άλις Μανρό και Λόρι Μουρ. Τον Γκόγκολ και τον Τσέχοφ. Η λίστα είναι ατέλειωτη. Μόλις ξεκίνησα να διαβάζω Σωλ Μπέλλου – δεν ξέρω για ποιο λόγο άργησα τόσο να τον διαβάσω.

Αλλά η ποίηση! Εδώ, στις ελληνικές φωνές, αισθάνομαι πιο οικεία, από τον Καβάφη και τον Σεφέρη στον Ρίτσο και στον Ελύτη, τον Αναγνωστάκη και την Τζένη Μαστοράκη και την Κική Δημουλά και την Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ. Όταν γράφω και αισθάνομαι ότι έχω μπλοκάρει, πάντα στρέφομαι στην ποίηση, και συνήθως στην ελληνική ποίηση. Ο ρυθμός της γλώσσας, η ομορφιά της εικόνας: αυτά τα πράγματα μπορούν να με επαναφέρουν στο σωστό δρόμο.

Και παρ' όλα αυτά, όσο πιο πολύ διαβάζω, τόσο λιγότερο διαβασμένη αισθάνομαι. Δεν θα υπάρχει ποτέ αρκετός χρόνος για να διαβάσω όλα αυτά που θέλω να διαβάσω.

Τελευταία ερώτηση, μια ερώτηση-κλισέ, αναμενόμενη, που ωστόσο μοιάζει επιτακτική. Πώς βλέπετε τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από την απόσταση που σας προσφέρει το γεγονός ότι ζείτε σε άλλη χώρα;

Έχω σκεφτεί πολύ αυτό το θέμα και έχω κάνει πολλές σχετικές συζητήσεις με φίλους τόσο από την Αμερική όσο και από την Ελλάδα. Υπάρχει ένα κομμάτι του εαυτού μου που λέει, αφού δεν ζω εκεί, πώς είναι δυνατόν να σχολιάζω αυτό που συμβαίνει; Στην αρχή, αισθανόμουν ότι δεν είχα το δικαίωμα να εκφράσω την άποψή μου από τη στιγμή που ζω τόσο μακριά. Είχα μια μακρά συζήτηση με μια φίλη από την Αθήνα, που μου είπε ότι, κάποιες φορές, όταν τα πάντα έχουν φτάσει σε ένα τέλμα, αναζητά φωνές από το εξωτερικό που θα τη βοηθήσουν να βγάλει νόημα από όλο αυτό. Και φυσικά κι εγώ αναζητώ αυτές τις φωνές από την Ελλάδα για τον ίδιο λόγο. Και μετά θυμάμαι τις ιδέες μου για την εξορία, και για τον ξένο, και σκέφτομαι πώς όλο αυτό μπορεί να γίνει πλεονέκτημα και όχι μειονέκτημα. ■